

FEMİNİST TARTIŞMALARDA LIBERAL FEMİNİZM

Deniz ALTINBAŞ*

Feminism can be defined as a movement aiming to alter the power relations between men and women. Other than the social, psychological and economic dimensions, it is basically a political movement. Although the beginning of feminism goes back to the medieval, the general view is that, it starts in the 17th century in Britain. The motive behind the movement has been the new capitalist order. Firstly, women were imprisoned in the house or in the private realm as a result of the strict separation of work and home. Secondly, when the men had political rights, women were left completely outside the society.

First wave of feminists had the objective of gaining political, legal and civil rights, as well as having opportunity for education. This group has also been active in other political movements, such as socialism, anti-colonial nationalism or pacifism. Second wave started in the midst of 1960s and overspread successfully after 1968. The difference of the second wave from the first has been its goal. Second wave feminists would not be satisfied with political rights, aiming the emancipation of women from the male dominated society. While the first wave covered mainly the legal and political areas, the second wave, by questioning the traditional role of women, covered the social realm as well. The most important characteristic of the second wave has been its production of various feminisms, which are competing with each other.

Liberal feminism is one of the first types of feminism. Although it was theoretically strong and popular, later on it has been seriously criticised. The paper focuses on liberal feminism, by looking at the opinions and discussions about leading liberal theoreticians such as Mary Wollstonecraft, John Stuart Mill and Harriet Taylor. The article examines other feminisms in a comparative way with the aim of describing the liberal feminism clearly. After trying to figure out the paradoxes between liberalism and feminism, the paper concludes by examining the criticisms of liberal feminism.

* ASAM Avrupa Uzmanı, Stratejik Analiz Dergisi Genel Yayın Koordinatörü

Feminizm, genel olarak kadın ile erkek arasındaki güç ilişkisini değiştirmeyi amaçlamış olan bir harekettir. Veya, feminizmi, kadınların eşitsizliği, sömürülmesi ve baskı altında tutulmasını değiştirmeyi amaç edinmiş bir siyasî proje olarak da tanımlayabiliriz. Sosyal, psikolojik ve ekonomik yanları ile birlikte temelde siyasî bir hareket olarak kabul edilir. Her ne kadar Orta Çağlara kadar dayandıranlar olsa da, birinci dalga feminizmin 17. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıktığı genel kanıdır ve en önemli nedeni, kapitalizmin getirdiği düzen olarak gösterilir. Sanayileşme ile birlikte, geleneksel aile yapısının ve dolayısıyla da kadın anlayışının değişmesi, kadınları ikinci plana itmiştir. Sanayi devrimi sonrasında “aile ücreti” kavramı, erkeğin çalışarak ücretsiz ev işlerini yapan kadın ile çocuklardan oluşan tüm ailenin geçimini sağlayabileceği çekirdek aile sistemi üzerine kurulmuş bir düzeni temsil etmiştir.¹ Akılcılık kamusal alanla, akıl dışılık ve ahlak özel alanla ve kadınla özdeşleştirilmiştir.² Kadın, önce iş yeri ile evin kesin bir şekilde ayrılması sonucu ev/özel alan ile kısıtlanmış, daha sonra ise erkeklerin siyasî haklara kavuşması sonucu toplum dışında bırakılmıştır.

Birinci dalga feministlerin başlıca amaçları oy kullanma hakkını elde etmek, yasal ve sivil haklara kavuşmak ve eğitim görme olanağının tanınması gibi konuları içermiştir. Özgürlükler ve her alanda eşitlik gibi diğer meseleler de tartışılmakla birlikte, oy hakkının elde edilmesinden sonraya bırakılmıştır.³ Birinci dalga feministlerin önemli bir özelliği, başka siyasî hareketlerde de yer almaları olmuştur. Çünkü bu gruptaki feministler aynı zamanda sosyalist, sömürge karşıtı milliyetçi ya da pasifistler gibi gruplarda da faal bir şekilde bulunmuşlardır.

İkinci dalga feminizm 1960 sonrasında ortaya çıkmış, 1968 sonrasında daha geniş bir tabana yayılma imkanı bulmuştur. Birinci dalgadan farkı, kadınların eşit haklara sahip olması konusu ile yetinmemeleri olmuştur. Hatta

¹ Nancy Fraser, “Cinsiyet Eşitliği ve Refah Devleti: Sanayi Sonrası Bir Düşünce Girişimi”, *Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, Seyla Benhabib (yayına hazırlayan), Zeynep Gürata, Cem Gürsel (çev.), Demokrasi Kitablığı, İstanbul, 1999, s. 310.

² Dilek İmançer, “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, *Doğu Batı*, Yıl 5, Sayı 19, Mayıs Haziran Temmuz 2002, s. 153.

³ Andrea Nye, *Feminist Theory and the Philosophies of Man*, Routledge, Londra ve New York, 1988, s. 5.

eşitlik yerine, kadını erkek egemen toplumdan tamamen kurtarmayı amaçlamıştır. İlk dalga feminizm daha çok hukuksal ve siyasî alanı kapsamakta iken, ikinci dalgada kadının geleneksel kadınlık rolleri sorgulanmaya başladığından toplumsal alanı da kapsamıştır. İkinci dalga feministler de amaçlarını siyasî bir proje olarak kabul etmişlerdir, çünkü kadınların teknoloji ve bilimden yararlanmaları, kültürel düzeylerini yükseltmeleri, kendilerini her konuda geliştirmeleri ve bu şekilde de kadınlarda bilinç oluşturma gibi çabalarda bulunmuşlardır. Bu uğraşlar, kadının kamusal alanda da kendilerini erkekler kadar gösterebilmeleri amacıyla gerçekleştirilmiştir. İkinci dalga feminizminin en önemli özelliği, kimi zaman birbirleriyle çatışma halinde bulunan bir çok feminizm türünü içermesidir.

Bugüne kadar tek bir feminizmin değil, çok sayıda feminizmlerin geliştirilmiş olduğu söylenmelidir. Bir türündeki eksiklikler üzerinden diğeri yola çıkmış, onu eleştirenler bir başka türü oluşturmuşlardır. Çalışmamızın konusu olan liberal feminizm, ilk feminizm türlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Uzun süre teoriye hâkim olmasına ve feminizm denildiğinde akla gelen ilk tür olmasına rağmen daha sonra ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu çalışmaya, liberal feminizmin savunduğu fikirlere yer verilerek başlanmış, Mary Wollstonecraft, John Stuart Mill ve Harriet Taylor gibi liberal feminizmin öncü teorisyenlerinin görüşleri, ikincil kaynaklar ve yorumlar incelenerek konu edilmiştir. Liberal feminizmin daha iyi anlaşılabilmesi için diğer başlıca feminizm türleri ile karşılaştırılmasının yapıldığı yazıda, liberalizm ile feminizm arasındaki belirgin çelişkiler tartışıldıktan sonra liberal feminizme getirilen eleştiriler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

LIBERAL FEMİNİZMİN SAVUNDUKLARI

Liberal feminizm, liberal teoriden etkilenmiş olan, hatta kimi görüşlere göre onun bir başka versiyonu olan bir teori olarak kabul edilmektedir. Liberal feminizmin liberalizmden etkilenmiş olduğunun kanıtı, 17. yüzyılda geliştirilmiş olan doğal haklar kavramı ile yola çıkmasından anlaşılmaktadır. Anahtar kavramlarının eşitlik, özgürlük, bireysellik ve rasyonalite olması da bu bağlantıyı ispatlar niteliktedir.

Liberal feminizm, liberalizmin temel ilkelerinden yola çıkılarak anlaşılabilir. İnsana ve bireye önem veren liberalizmin feminist versiyonunda, kadının da erkek gibi bir "insan" olmasından yola çıkılmaktadır. Dolayısıyla insana verilen önem ve bireysel haklar geliştikçe, kadınların durumlarının da düzeleceğine inanılmaktadır. Liberaller gibi feministler de bireyi ön plana çıkarırlar, dolayısıyla bireyin bağımsızlığı önemlidir. Liberalizmin siyasî bir doktrin olarak, egemenin bireyler üzerindeki iktidarını sınırlandırmak üzere doğduğu gerçeğinden yola çıkılarak⁴, liberal feminizmde de egemen erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını sona erdirmenin amaçlandığı ileri sürülebilir.

1789 Fransız Devrimi, özgürlük ve eşitlik kavramları üzerine vurgu yapmasına rağmen, kadınlar bu kavramların dışında bırakılmışlardı. Fransız Devriminin aslında kadınlar için de dolaylı olarak faydalı olduğu inancı bulunmaktaydı. Kadınlar erkeklere bağlı olarak yaşadıklarından erkeğin durumunun düzelmesi ile kadının da durumu düzelecekti.⁵ Kadınların, Devrimle gelen eşitlik anlayışına dahil edilmediklerinin farkına ilk varanlardan biri Olympe de Gouges olmuştur. 1791 yılında "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni yayımlamış ve kadın hakları için kampanyalar düzenlemiş olan Gouges'nin "kadın cinsine yakışmayacak biçimde politika yapması" nedeniyle giyotine gönderilmiş olduğu da belirtilmelidir.⁶

Feminizm, özellikle de liberal feminizm 18. yüzyıl aydınlanma felsefesinin etkisi altında kalmış olmakla birlikte, Aydınlanmanın rasyonalist ve evrensel vurgularını eleştirir. 18. yüzyıl feministleri, Aydınlanma Çağının özgürlük, eşitlik fikirlerinin uygulanmaya başlamasıyla hareketlenmişlerdir. Feministler, bir çok açıdan Aydınlanma felsefesinden faydalanmışlardır ve bunu kabul ederler; ancak söz konusu "rasyonel bireyler" in erkekler olduğunu ve dolayısıyla eşitlik hakkından faydalanacak olanların da kendileri değil erkekler olduğunu farketmeleri, onların Aydınlanma felsefesini eleştirmelerine yol açmıştır.⁷

⁴ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 17.

⁵ Nye, s. 8.

⁶ Yeşim Özer Dal, "Liberal Eşitlik Anlayışı ve Ulusal Mekanizmalar", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, No. 7, 2001, s. 22.

⁷ Diana Cole, "Threads and Plaits or an Unfinished Project? Feminism(s) Through the Twentieth Century", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 5, No. 1, 2000, s. 36.

İlk feminizm türü olarak gösterilen liberal feminizmin ilk amacı kadınlara, erkeklerle eşit şekilde oy hakkının tanınmasını sağlamak olmuştur. Aslında bilinen liberal görüşlerin kadınlar için de uygulanmasını savunmuşlar ve liberal feminizm bu şekilde ortaya çıkmıştır. Liberal bir ülke olan ABD'de, liberal toplum içinde, liberal ilkelerin kadınlara da, erkeklerle aynı şekilde uygulanması görüşü ortaya sürülmüştür. Aslında bu bakımdan liberal feminizmde Amerikan kültürünün etkilerini bulmak mümkündür.⁸

Temelinde; muamelede, fırsatta ve statüde kadın erkek eşitliği arayışı bulunur. Kadınların, erkekler dünyasında erkeklerle eşit bir şekilde yer almasının ayrımcı uygulamalar nedeniyle sürekli engellendiğini ileri sürerler.⁹ Kadınların, erkeklerin sahip oldukları tüm haklara sahip olmalarını isteyen liberal feministler, bağımsızlık, evrensellik gibi erkeklere ait görünen değerlerin aynıısının kadınların da sahip olması gerektiğini savunurlar.¹⁰

Sosyal değişiklik ve toplumun dönüştürülmesi hedefi için en temel nokta eğitimidir. Kadının özel alan ile sınırlı kalmasına karşı çıkarak, birey olarak kendini geliştirecek potansiyele sahip olması gerektiği iddiasındadırlar. Bu çerçevede, kadının kendi konumunu belirlemesinin mümkün olması gerektiğini savunan liberal feministler, kadının entelektüel gelişiminin gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürerlerken, ev işlerinde ve annelik konularında daha başarılı olabilmek için de entelektüel gelişime gerek olduğunu ifade etmektedirler. Diğer taraftan kadınların teknolojinin uzağında kalmalarını da eleştiren liberaller, özgürleşmek için bilimsel bilgiye sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Teknoloji ise, kadına sağladığı özgürlükle entelektüel gelişimini kolaylaştırması bakımından önemli görülmektedir.¹¹

Liberal feministler, rasyonalitenin tüm insanlara Tanrı tarafından verildiğini ileri sürmektedirler. Frances Wright ve Sarah Grimké bireyin düşüncelerinin, bilincinin geleneklerden ve kurumlardan çok daha güvenilir

⁸ Barbara Katz Rothman, "Recreating Motherhood", *New Perspectives Quarterly*, Cilt 7, No. 1, Kış 90, ss. 53-58.

⁹ Elizabeth A. Flynn, "Emergent Feminist Technical Communication", *Technical Communication Quarterly*, Cilt 6, No. 3, Yaz 97, s. 313-321.

¹⁰ Daniel R. Ortiz, "Feminisms and the Family", *Harvard Journal of Law & Public Policy*, Cilt 18, No. 2, Yaz 95, ss. 523-531.

¹¹ Flynn, ss. 313-321.

olduğunu savunmuşlardır. Rasyonalite düşüncesinden yola çıkılarak, kadın ve erkeğin ontolojik olarak benzerliklerini vurgulamışlardır.¹²

Önce oy verme hakkı ile başlayan mücadelede, taleplerin sürekli genişletildiği görülmektedir. Eğitimi teorinin temeline yerleştiren liberal feministler, kadınların eğitim hakkından erkeklerle eşit biçimde faydalanmalarını istemişler, sonrasında ise piyasada eşit rekabet talep etmişlerdir. Kadınların toplumun giderek daha fazla alanında daha güçlü bir şekilde yer almaları ile başka sorunlar ortaya çıkmaya başlamış; dolayısıyla feministlerin talepleri ve çözüm önerileri de farklılaşmaya başlamıştır. Örneğin kadınların özel alanda maruz kaldıkları koca baskısından kaçabilseler dahi, piyasada eşit rekabet edemeyeceklerini düşünenler olmuştur. Kadınlar serbest piyasaya girdiklerinde en düşük düzeydeki işler dışında pek de şansları bulunmamakta; iş hayatında da erkeklerin baskısı devam etmektedir. Yüksek ve üst pozisyonlarda erkekler yine kadınları baskı altında tutmaya devam etmektedirler. Bugün her ne kadar Batılı ülkelerde kadınların tamamı seçme ve seçilme haklarına ve çeşitli özgürlüklere sahip olsalar da, iş hayatında kadın oldukları için karşılaştıkları sorunlar devam etmektedir ki, bunların önüne kanunlarla geçilmesi son derece zor görünmektedir. Bu nedenle liberal feministlerin sonraki mücadelelerinin sloganı “eşit işe eşit ücret” olmuştur. Liberal feministler olmasaydı, kadınların bugünkü profesyonel iş hayatlarının bulunmasının zor olduğu ileri sürülmektedir.¹³ 1960 sonrası modern/ikinci dalga liberal feminist teoride, kadınların ev işi ile iş hayatını birleştirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Aile ve çocukların önemi ön plana çıkartılmış, kadının evde de işte de başarılı olabileceği ileri sürülmüştür.

Liberal feministlerin serbest piyasa ekonomisini savunmaları önemlidir. Çünkü serbest piyasa ekonomisi kadınlara da erkeklerle birlikte ve pek çok alanda çalışma imkanı vermekte ve değişik iş alternatifleri sağlamaktadır. Liberallerin ekonomik görüşleri liberal feministler tarafından da benimsenmektedir. Diğer taraftan liberal feminizmin kaynağının Amerikan olmasının, dolayısıyla Amerikan kültürünü yansıttığının da bu noktada önemli

¹² Josephine Donovan, *Feminist Theory The Intellectual Traditions of American Feminism*, 4. Baskı, Continuum, New York, 1988, s. 8.

¹³ Jane L. Twomey, “May Craig Journalist and Liberal Feminist”, *Journalism History*, Cilt 27, No. 3, Sonbahar 2001, ss. 129-139.

payı bulunmaktadır. Piyasa ekonomisinin savunulmasının bir başka önemli nedeni liberal feminizmde, özellikle John Stuart Mill’in etkisiyle faydacılık ilkesinin ağırlıklı yerinin bulunması olarak açıklanabilir. Faydacılık ilkesinde ayrımcılığa aslında yer yoktur. Erkek işveren, kalifiye bir kadın ile daha az kalifiye bir erkek arasındaki seçimini kalifiye kadından yapacaktır, çünkü bu onun ekonomik çıkarları doğrultusundadır. Ayrıca kadına piyasa ücretini vermek zorundadır ki, çalışmaya devam etsin. Bu nedenle teorik olarak devletin kadınlara yönelik ayrımcılığın önüne geçmesi için herhangi bir neden yoktur. Piyasa kendi kendisini ekonomik çıkarları doğrultusunda doğru bir şekilde düzenleyecektir. Kadınlar eğer düşük düzey işlerde çalışıyor ve düşük ücretler alıyorlarsa, bunun sebebi ayrımcılık değil, kadınların kendi tercihleri ya da vasıfsız olmalarıdır.¹⁴ Ancak, bu görüşün aksini savunmak da mümkündür. Kalifiye bir kadının tercih edilmemesi yine ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir. Bir gün mutlaka çocuk sahibi olmak isteyeceği ve doğum için aylarca işten ayrılması gerekeceği düşüncesiyle pek çok kadın işe alınmamakta ya da hamilelikleri durumunda işlerine son verilmektedir. Bu bakımdan eşit işe eşit ücret yönünde yasalar çıkarılmış, doğum izinleri devlet tarafından düzenlenmiş olsa da, ayrımcılıkların önüne geçilememektedir. Liberal feminizmin en büyük çelişkisi, aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi, bazı liberallerin serbest piyasa ekonomisini savunmakla birlikte, kimi alanlarda devletin, kadınların haklarını korumaya yönelik müdahalelerde bulunması için açık kapı bırakmış olmalarıdır.

Bir başka görüşe göre, kadınların çalışma hayatında erkekler kadar başarılı olamamalarının en önemli nedeni çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorumluluklarının ağırlığı olmuştur. Bu fikri savunanlar kadının çocuk sahibi olmama hakkının ve kürtaj hakkının tamamen kendisinde bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Devletin erkekleri de çocuk bakımı konusunda eğitmesi, eşitsizliğin önüne geçmek için müdahalede bulunması gibi yöntemlerin izlendiği İsveç Modeli bir çözüm olarak gösterilmiştir. Ancak bu fikre de yine liberallerden eleştiri gelmiş, kadınlar belki devlet yardımıyla erkeklere bağımlı olmaktan kurtulabilecekler ancak bu sefer de devlete bağımlı hâle gelecekler şeklinde bir endişe ortaya çıkmıştır.¹⁵

¹⁴ Nye, s. 23.

¹⁵ Valerie Bryson, *Feminist Political Theory An Introduction*, Macmillan, Houndmills, 1992, ss. 164-166.

Mücadele yöntemleri ılımlı olan liberaller, kadınlar için talep ettikleri eşitlik haklarına kavuşabilmek için statükoyu koruyarak, yasal ve sosyal reformlar gerçekleştirilmesi için şiddet içerikli olmayan yollarla mücadele ederler. Bunun için de, başta lobi faaliyetleri olmak üzere yasal çerçevede söz konusu reformlar için çaba sarfedilmesi gerektiğini savunurlar.

Mary Wollstonecraft

Liberal feminizmin öncüsü, Mary Wollstonecraft olarak kabul edilir. 1792 yılında *A Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Bir Savunusu) adlı eserinde kadınların kamusal alanda bulunmayışlarını eleştirerek şöyle demiştir: “Eğer modern dünya despotizmden kurtulacaksa, sadece kralların ilahi haklarının değil, aynı zamanda kocaların ilahi haklarının da ortadan kaldırılması gerekir”.¹⁶ Eserini Fransız Bakan Talleyrand’a ithaf eden yazar, Fransız Anayasasına kadınların dahil edilmemesi durumunda Fransa’nın bir tirani olarak kalacağını ileri sürmüştür.¹⁷

İlk feminist teori çalışması olarak kabul edilen eserde Wollstonecraft’ın anahtar kelimesinin eğitim olduğu görülmektedir. Yazar, kadınların da erkekler gibi eğitim sürecine tâbi tutulması sonucu erkeklere boyun eğmelerinin önüne geçileceğine inanmaktadır. Ona göre, kadınlar da erkekler gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır ve kadınların da ahlaksal ve zihinsel yeteneklerini geliştirmelerine izin verilmelidir. Ruhun ve zekanın cinsiyetinin olmayacağı görüşünden yola çıkarak, kadın ile erkeğin aynı eğitime tâbi tutulması gerektiğinin savunulduğu çalışmada eğitimi bulunmayan kadının kendi konumunu eleştirel bir şekilde incelemesinin mümkün olmadığı, etkilerin ve olayların arkasındaki genel prensipleri bilemeyeceği, doğru cevapları bulamayacağı vurgulanmaktadır.¹⁸ Wollstonecraft’a göre, kadınlar eğitim sürecinden geçtikleri zaman, Devrim felsefesi onlara da uygulanmalı; bir başka ifadeyle kadınlar da vatandaşlık haklarından erkekler gibi faydalanmalıdırlar. Kadınların oy kullanamamalarının önündeki en önemli engelin eğitimsizlik olduğunu ileri süren liberal yazara göre, kadınlar da felsefe, mantık ve matematik gibi dersler görmeli, fiziksel

¹⁶ Aktaran: Yeşim Özer Dal.

¹⁷ Donovan, s. 1.

¹⁸ Donovan, s. 10.

egzersizler yapmalı ve bu şekilde fiziksel zayıflıklarının üstesinden gelmelidir.¹⁹

Wollstonecraft’e göre eğitimin kadınlar için iki yönlü bir önemi bulunmaktadır. Birincisi, kadının kendi konumları üzerinde daha doğru ve daha net bir şekilde düşünmelerini sağlamasıdır. Böylelikle kendi çıkarlarını düşünmeden hareket eden köle ruhlu varlıklar olma ihtimalleri de azalacaktır. İkincisi, ruhlarını ve zekalarını geliştireceklerdir, ki bu ilkinden çok daha önemlidir. Çünkü böylece kadınlar fiziksel ve entelektüel olarak varolabilme yeteneğini kazanmış olacaklardır.²⁰ Üstelik eğitim ile kadın, ekonomik bağımsızlığını kazanacaktır. Ekonomik bağımsızlığın gerekliliğini savunmakla birlikte Wollstonecraft, bunun için kadınların her türlü meslek sahibi olma haklarının bulunması gerektiğini de belirtir.²¹ Kadınların çalışmasını takdir eden yazara göre, “kendi parasını kazanan bir kadın en güzel kadından çok daha saygındır”.²²

Aydınlanmacı feminist olarak değerlendirilen Wollstonecraft, kadınların aslında rasyonel düşünce için kapasitelerinin bulunduğunu ancak eğitimsizlik nedeniyle bu yeteneklerini kullanamadıklarını ifade eder.²³ Aydınlanma düşüncesinin bireyci anlayışını savunur. Bu yaklaşımın kadınlar için de yararlı olacağını düşünür. Kadın kendi kaderini kendi tayin edebilmeli, kendi hayatını kendisi kontrol edebilmeli ve kendisi için doğru kararları sadece kendisi verebilmelidir. Ancak bunun için kadının karakterinin belli bir güce sahip olması gereklidir.²⁴

Diğer feministlerin eleştirdiği, kadınsılık kavramını sorgulayan Wollstonecraft’a göre, kadının köleleştirilmesinin nedeni toplumdur. Toplumsallaşma sürecindeki yozlaşma kadının zeka ve yeteneğini bastırırken, kadına erkeğe hizmet etmesi gerektiği öğretilmektedir.²⁵ Feminist yazar,

¹⁹ Nye, s. 12.

²⁰ Donovan, ss. 9-10.

²¹ Donovan, s. 11.

²² Donovan, s. 11.

²³ Imelda Whelehan, *Modern Feminist Thought From the Second Wave to 'Post-Feminism'*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995, s. 29.

²⁴ Donovan, s. 11.

²⁵ Donovan, s. 8.

kadınların “nedenler”i araştırmak yönünde herhangi bir eğilimlerinin bulunmamasını, her zaman doğruyu bildiği ileri sürülen ve öğretilen erkeklerle birlikte varolmasına bağlamaktadır. Wollstonecraft, kadınların da erkeklerin haklarından yararlanabilmesi imkanının tanınmasının, biyolojik indirgemenin olumsuzluklarından kaçınmak için gerekli olduğunu ileri sürer.²⁶

Wollstonecraft’ın çalışmasının son derece önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, düşüncelerine eleştiriler getirilebilir. Eğitime verdiği önemin aşırılığa kaçtığını ve beraberinde başka eşitsizlikler getirebileceğini söylemek mümkündür. Temel sorunun eğitimsiz erkeklerle eğitimsiz kadınlar arasındaki eşitsizlik olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Wollstonecraft’ın görüşleri çerçevesinde, eğitimsiz erkekler vatandaşlık haklarından faydalanabilirlerken kadınların “eğitimsiz oldukları için” aynı haklardan mahrum bırakılmaları olağan karşılanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, eğitimden geçmemiş kadınların hakları yoktur ama eğitimden geçmemiş erkeklerin hakları vardır. Wollstonecraft’a göre, erkekler doğduklarından itibaren pek çok hakka sahipken, kadınların aynı haklara sahip olabilmeleri için mutlaka bir eğitim ve hazırlık sürecinden geçmeleri gerekir. Eğitimsiz erkeklerin oy kullanmaları sorun olmazken, kadınların oy kullanmak için eğitime sahip olmadıklarını eleştirir. Bu noktada elitizm yaptığı için eleştirebileceğimiz yazarın eşitlik anlayışının ancak eğitimliler ile sınırlı olduğunu ileri sürebiliriz.

John Stuart Mill ve Harriet Taylor

Kadın haklarının ilk ayrıntılı ve sistematik savunusunu yapanlar Mill ve Taylor olarak kabul edilmektedir.²⁷ İki düşünürün görüşleri daha sonra liberal feminizm sınıfında değerlendirilmiştir. İnceleme konusunu oluşturan başlıca çalışmaları, Taylor’ın 1851 yılında yazdığı “*The Enfranchisement of Women*” (Kadınların Özgür Kılınması) isimli makalesi ile Mill’in 1869 yılında yayımlanan *The Subjection of Women* (Kadınların Köleliği) adlı eseridir. Taylor ve Mill’in adı geçen çalışmalarından önce de makaleleri bulunmaktadır, ancak hangisinin hangi makaleyi yazdığı tam olarak bilinmemektedir.²⁸

²⁶ Whelehan, s. 31.

²⁷ Nye, s. 12.

²⁸ Donovan, s. 24.

Taylor’a göre, kadınların çıkarları için en iyi yol onların da seçme hakkına sahip olmasıdır. Demokrasiden bahsedebilmek için “halkın” söz sahibi olması gerektiğini ileri süren yazar, “herkesin” seçme hakkına sahip olması için halkın yarısını oluşturan kadınların da bu hakları kullanmasının öneminden bahseder. Taylor’ın, kadınların demokrasi sürecinden dışlanmalarının nedenlerini tartışması dikkat çekicidir. “Kadınların da çıkarları vardır, onlar da mutlu olurlar, onlar da acı çekerler” diyen yazara göre eğer kadının demokrasi sürecinden dışlanmasının nedeni kadının fiziksel zayıflığı ise, oy vermek fiziksel kuvvet gerektirmediği için bunun hiçbir anlamı yoktur. Eğer ileri sürülecek olan neden gelenek ise, Taylor’a göre bu da yeterince ikna edici bir sebep değildir çünkü gerçekleştirilen sosyal değişiklikler de geleneklerin yok olmasına neden olmuştur.²⁹ Taylor, genel olarak kadın ezilmişliğinin nedenini, bu durumu “erkeklerin, hoşlarına gittiği için istemeleri” olarak gösterir.³⁰

Taylor, oy hakkının yeterli olmadığını düşünüyordu. Kadın, kapitalist toplumun serbest piyasa düzenine de dahil olmalı, aile ekonomisine katkıda bulunmalıydı. Bunu, kadının erkekle aynı konuma gelmesi için istemiştir. Aileyi geçindiren tek kişi erkek olduğunda, erkeğin kadın üzerindeki baskısı daha kuvvetli idi. Mill gibi feminizmi faydacı bir yaklaşımla savunan Taylor, kadının serbest piyasa sistemine katılmasının, bütünün mutluluğuna da katkı sağlayacağını düşünmüştür. Çünkü piyasa, rekabetin serbest olması, bireylerin kendileri için en iyi olanı seçebilmeleri durumunda çok daha iyi işleyebilecek, en kalifiye, en iyi işe sahip olacaktır.³¹ Bu bakımdan, Taylor’a göre serbest piyasada cinsiyet ayrımcılığının yapılması mümkün görünmemekteydi.

Taylor’ın 1832 yılında evlilik ve boşanma konusunda yazmış olduğu makalede ileri sürdüğü fikirler, bugün hâlen radikal olarak kabul edilebilecek cinstendir. Gerek medenî haklar bakımından, gerekse kamusal alanda kadınlara tam eşitlik verilmesini ve her türlü mesleğin kadınlar için de açılmasını savunmuş olan yazar, evlilik ile ilgili tüm kanunların kaldırılmasından bahsetmiştir. Ona göre evlilik ile devletin herhangi bir ilişkisi bulunmamalıydı.³²

²⁹ Nye, ss. 14-15.

³⁰ Donovan, s. 25.

³¹ Nye, s. 16.

³² Donovan, s. 24.

Liberal teorinin en önemli isimlerinden John Stuart Mill'in, eşitlik ve bireycilik gibi kavramlara vurgu yapması nedeniyle, feminizmin gelişimi üzerinde önemli etkisinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Diğer liberal feministler gibi evlilik kurumunu savunan³³ filozof, rasyonalite kavramı üzerinde durur. Kadının durumunun düzeltilmesi için rasyonel bir yaklaşım gerektiğini ileri sürer. Aynı zamanda, mevcut olanın sorgulanması için gereken de, yine rasyonalitedir.

Taylor gibi Mill de, kadınların neden farklı muameleye tâbi tutulduğu sorusunun cevabını aramış ve bunun nedenlerinden birinin, toplumda kadınların daha farklı düşünme sistemlerinin bulunduğu yönünde bir inancın bulunması olduğunu ileri sürmüştür. Kendisi de, bu görüşe katıldığını açıklamakla beraber, bunun nedeninin doğal mı olduğu yoksa sonradan mı kazanıldığını tartışmıştır. Mill'e göre kadınlar, erkeklerden daha az mantık yürütebilmekte, daha pratik hareket edebilmekte ve genel ilkelerden somut gerçeklerle daha ilgiliydiler. Kadınların erkekler gibi düşünebilmeleri ise, eğitim ile mümkün olabilirdi.³⁴ Bu noktada Mill'in kadın sorununa erkek mantığı ile yaklaşmış olduğu görülmektedir. Tam eşitliği savunmakla birlikte, kadınların kadın oldukları için bazı farklılıklara sahip olduklarını ileri sürmesi eleştirilebilir.

Mill'in çelişkili düşüncelerinin olduğu da görülmektedir. Kadının düşünme biçimini tabiatına bağlayan Mill, bugün doğal olarak kabul edilen konumunun ise, aslında baskılarla oluşmuş yapay bir durum olduğunu savunur. Bir başka ifadeyle kadının bu şekilde olması onun tabiatına değil tarihî koşullara ve toplumsal şartlandırmalara bağlanmalıdır.³⁵ Bu bağlamda yazar, irrasyonel âdetleri, önyargıları ve kadınları kısıtlayan gelenekleri de eleştirir. Ancak aynı çalışmanın bir başka yerinde kadınların erkeklerin iktidarına boyun eğmelerinin nedenini "doğal etmenlerin biraraya gelmesi"ne bağlar.³⁶

Mill de, Taylor gibi kadınların boyun eğen konumlarının devam etmesinin nedenini radikal feminist bir yaklaşımla açıklamıştır. Mill'e göre

³³ Nye, s. 19.

³⁴ Nye, ss. 15, 16.

³⁵ John Stuart Mill, "Kadınların Köleleştirilmesi", *Özgürlük Üstüne*, Alime Ertan (çev.), Genişletilmiş İkinci Baskı, Belge, İstanbul, 2000, s. 161.

³⁶ Mill, s. 166.

kadınların olumsuz koşulları, erkeğin iktidar özlemi nedeniyle bir gelenek olarak sürdürülmektedir.³⁷ Mill, kadınların "tâbi olma" (*subjection*) durumlarını, özellikle modernite öncesi geleneklere bağlamaktadır. Ancak bu görüşün tam tersi, eşitsizlik ve ayrımcılığın modernitenin bir ürünü olduğu da ileri sürülebilir.³⁸

Liberal feminizmin temelinde faydacılık ilkesi de bulunmaktadır. Faydacılıkta mutluluk, somut ve ölçülebilen memnuniyetler olarak görüldüğü için daha çok üretkenlik, sanayileşme ve tüketim olarak değerlendirilmektedir. Bir toplum ne kadar üretkense o kadar mutlu olacağı varsayılır. Bunun için de mutlaka serbest piyasa ekonomisi gereklidir. Bu görüşler Mill ve Taylor tarafından kadınların özgürlüklerini savunurken kullanılmıştır.

Bentham geleneğinden gelen ve bu bakımdan faydacı olarak nitelendirilen Mill'in faydacılık görüşü Taylor tarafından da paylaşılmıştır. Tolumda mümkün olduğunca çok sayıda insanın mutluluğunu savunan ikili, aynı zamanda Rousseaucu ve liberteryen olarak değerlendirilmektedirler.³⁹ Onlara göre, eğer kadınlar da insansa, o halde Rousseau'nun mantığı ile, onlar da özgür olma hakkına sahiptirler.⁴⁰

Mill ve Taylor, kadının oy vermek, çalışmak ve eğitim görmek istememesi durumunda neler olabileceğini de tartışmışlardır. Gelenekler ve şartlanmalar sebebiyle, kadınların kendilerine sunulan yasal hakları kullanmak istememeleri gibi bir durum söz konusu olabilecektir. Bu bakımdan filozoflar, Benthamcı faydacılık ilkesinin aslında zayıf yanlarının da bulunduğunu göstermişlerdir. Çünkü faydacılık, bahsedilen engeller yüzünden kadın hakları bakımından yetersiz kalabilecektir. Bu soruna çözüm olarak sundukları ise, insanların kendileri için bazı konularda serbestçe karar vermemeleri gerektiği olmuştur. Onlara göre her insan kendileri gibi entelektüel elit olamayacağına göre, öngörülü olmaları ve kendileri için doğru kararı vermeleri mümkün değildir. Bu bakımdan, Taylor ve Mill, kendileri gibi olanların kitlelere yol

³⁷ Mill, s. 164.

³⁸ Cole, s. 40.

³⁹ Nye, s. 13.

⁴⁰ Nye, s. 18.

göstermesi gerektiğini savunmuşlardır.⁴¹ İşte elitizm suçlamaları ile karşı karşıya gelmelerinin nedeni de bu iddiaları olmuştur.

Mill, kadınların ezilmişliğinin zaten başlı başına kabul edilemez olduğunu ileri sürmekle birlikte, faydacı görüş çerçevesinde insanların yarısını oluşturan kadınların mutsuzluğunu, insanları daha az mutlu ve daha az zengin yapacağı için eleştirmiştir. Ayrıca bu olumsuz durum, insanlığın gelişmesinin önündeki engellerden biridir.⁴² Mümkün olan en fazla sayıda insanın mutluluğunun sağlanması için, kadınların durumlarının mutlaka düzeltilmesi gerekir.⁴³

Taylor ve Mill'in görüşlerini eleştirmek de mümkündür. Örneğin, kadınların eğitimden faydalanabilmeleri için yasal hakları ve istekleri bulunsa dahi, ekonomik olarak bunu yapmaları mümkün olamayabilecektir. Diğer taraftan, her ne kadar serbest piyasa ekonomisinin kadınlar için yararlarından bahsetmiş olsalar da, acaba kadınlar iş bulma durumunda gerçekten erkeklerle eşit şekilde rekabet edebilmekteler midir? Veya nitelikli bir işte çalışsalar dahi erkeklerle eşit ücret alabilmekteler midir? Bu sorunlar hâlâ devam etmekte olduğu gibi, gelişmiş ülkelerde dahi "görülmeyen engeller" in önüne geçilememiştir.

Mill'i sert bir şekilde eleştiren Jennifer Ring'in savunduklarına yer vermek gereklidir. Öncelikle, Mill'in radikal değişimden elitizme varan görüşlerinin ciddi çelişkiler içerdiğini ileri sürer.⁴⁴ Filozofun *The Subjection of Women* isimli çalışmasının büyük çelişkilerle dolu olduğunu iddia eden Ring'e göre, Mill'i eleştiren feministler, liberal teorinin, feministlerin istediği türden değişiklikler yapmak için yetersiz olduğunu ya da Mill'in katıksız bir feminist olmadığını savunurlar.

Ring, Mill'in kadın sorunlarına erkek bakış açısıyla yaklaşmasını eleştirir. Örneğin Mill, kadınların aslında hayatın her alanında erkeklerle birlikte yer alabilmeleri için gerekli vasıflara sahip olduklarını düşünmekle birlikte, bunu

⁴¹ Nye, s. 17.

⁴² Mill, s. 162.

⁴³ Donovan, s. 25.

⁴⁴ Jennifer Ring, *Modern Political Theory and Contemporary Feminism A Dialectical Analysis*, State University of New York Press, Albany, 1991, s. 59.

diğer erkeklerle ispat etmeleri gerektiğine ya da söz konusu ispat süreci için kendisinin kadınlara yardımcı olacağına inanır. Ring, Mill'in bu düşüncesini "siyasî bir hamle" olarak değerlendirir. Çünkü burada ikna edilecekler erkek olduğu için Mill'in müşterileri, aslında erkeklerdir.⁴⁵

Mill'in ifadelerinden yola çıkarak, kadının doğasının "yabancı", "başka", "dış" bir olgu olarak nitelendirildiğini ileri süren Ring, kadının doğasının ve davranışlarının kadın üzerine çalışma yapan erkeklerden farklı, onların dışında bir "nesne" olarak görüldüğünü savunur. Bu iddianın göstergesi olarak Mill'in, kadınların içinde buldukları şartlar düzeldiğinde erkeklerin de daha mutlu olacağını savunması, yoksa erkeklerin nedensiz yere ikna edilmeyi beklemelerinin anlamsız olacağını ileri sürmesi olduğunu belirtir.⁴⁶

Mill'e getirilen bir başka eleştiri, onun tüm zevklerin eşit olmadığını, zihinsel olanların bedensel olanlardan üstün olduğunu savunmasına getirilmiştir. Mill'in bu görüşü, kadının annelik duygularını önemsiz gösterdiği ve "gerçekten erkekle eşit kadının kadınsılığının tüm izlerini ortadan kaldırmış olan kadın" olduğu şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur.⁴⁷

Mill'in kadınları tanımak için kullandığı örneğin kendi karısı olduğunu ileri sürmesi de eleştirilebilir. Çünkü Mill, erkeklerin kadınlar hakkında yorum yapabilmeleri için onları çok iyi tanımaları gerektiğini, bunun da ancak kendi karılarıyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Mill, sadece tek bir kadın üzerinden yorum yapılmakla yetinileceğini de açıkça ifade etmektedir.⁴⁸ Bu noktada Mill'in kadınlar/kadın ile ilgili düşünceleri büyük ölçüde tartışma götürür hale gelmektedir.

Ancak Ring'in en ilgi çekici iddiası, aslında Mill'in derdinin kadının durumunu düzeltmek değil, bunu kullanarak bir deney yapmak olduğunu savunmasıdır. Bir başka ifadeyle, Mill feminist değildi, tek istediği kadınlara eşit hak ve özgürlükler verilerek toplumun nasıl bir hal alacağını görmektir. Toplumun aldığı bu yeni şekil üzerine, kadınların toplumun tüm alanlarında

⁴⁵ Ring, s. 69.

⁴⁶ Ring, ss. 69, 70.

⁴⁷ Bryson, ss. 60-61.

⁴⁸ Mill, s. 170.

erkeklerle birlikte varolup olamayacaklarına karar verilecekti. Mill'e göre, pratiği bulunmayan teoriye güven olmazdı.⁴⁹

Mill'in kadın sorununa faydacı bir yaklaşım çerçevesinde çözüm getirmeye çalışması da aslında eleştirilebilir. Çünkü Mill'in amacı kadının kurtuluşu değil, toplumun daha mutlu olmasının araçlarından biri olarak kadın haklarının sağlanmasıdır. Yani Mill'in asıl istediği kadının özgürlüğü değil, kendi bulguları çerçevesinde kadının rolünün değiştirilmesidir. İşte bu noktada, bir kez daha kadının Mill tarafından manipüle edilecek bir nesne olduğu kanısına varan Ring, filozofun kadının özgürleşmesinin topluma sağlayacağı faydaları ve erkeklere getireceği olumlu sonuçları sıralamasını da bakış açısının tek taraflılığı olarak değerlendirir.⁵⁰

Sigmund Freud, cinsler arasında doğuştan varolduğunu kabul ettiği farklılıkları Mill'in yeterince gözönünde bulundurmuş olmasını eleştirir.⁵¹ Mill, iki cins arasındaki farkların cevaplanmasının çok zor bir konu olduğunu, insanların bu konuda dogmatik düşüncelerin dışına çıkmasının güç olduğunu ileri sürmektedir.⁵²

Mill'in elitizmi de ayrı bir eleştiri konusudur. Mill, tüm kadınları değil, aydın sınıfın kadınlarını daha çok konu eder. Ring'e göre Mill, sadece eğitilmiş kadınların özgürleşmesinden ve bu sınıftaki kadınların özgürleşmesinin eğitilmiş ve yine aynı sınıftan olan erkekler için yararlarından bahseder. Ring, Mill'in işçi sınıfı erkeklerinin artmakta olan etkisine karşı, elit kadınların siyasî hayata daha çok katılmaları gerektiğini savunduğunu iddia eder.⁵³

Sonuç olarak Ring'in, Mill'in *The Subjection of Women* adlı çalışması üzerinden yaptığı değerlendirmesine göre, söz konusu eserde kadınların çeşitli baskılardan kurtulmaları, her alanda erkekle rekabet edebilmeleri ön plana çıkarılırken, aslında erkekler tarafından yürütülen bir deneyin parçası oldukları görülmemektedir.⁵⁴

⁴⁹ Ring, ss. 62-63.

⁵⁰ Ring, ss. 70-71.

⁵¹ Mill, s. 161.

⁵² Mill, s. 170.

⁵³ Ring, s.71.

⁵⁴ Ring, s. 104.

LİBERAL FEMİNİZM VE DİĞER FEMİNİZMLER

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, feminizmin burada sayılması mümkün olmayacak kadar çok türü bulunmaktadır. Marxist, radikal, sosyalist, post-modern, varoluşçu ve yapısalcı feminizmler bir yana, bir de teorisyenlerin kendilerine göre yaptıkları sınıflandırmalar bulunmaktadır. Örneğin Elizabeth Flynn, Marxist, psikoanalitik, sosyalist ve varoluşçu feminizm türlerinin tamamının yapısalcı feminist teori altında gruplanabileceğini ileri sürmektedir. Çünkü söz konusu feminizm türlerinin tamamı 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda Avrupa entelektüel düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkmıştır.⁵⁵

Sosyalist feministler, sınıf ve cinsiyet üzerine vurgu yaparak kadınların haklarını savunmaya çalışırlar. Sosyal değişim peşinde olan bu grup, mevcut eşitlik tartışmalarından memnun olmadıklarını ifade etmektedirler. Çünkü kadın ve erkek şeklinde iki farklı cinsiyetin ayrılarak üzerine vurgu yapılmasının bir güç ilüzyonuna yol açacağı, diğer feministlerin gözünden kaçmıştır. Sosyalist feministlerin en önemli sloganı "önce insan sonra kadınız" şeklindedir. Bu bakımdan istedikleri sosyal değişim de aslında herkese, her iki cinsiyete de fayda getirecek nitelikte olmalıdır. Sosyalist feministler, değişim için her fırsatı kullanmaya çalışırlar.⁵⁶ Bu noktada, liberallerin faydacılık ilkesi ile sosyalistlerin toplumun tamamını düşünmesi arasında benzerlik kurmak mümkündür. Liberallerin kadın ile erkek arasındaki farklılıkların kapatılmasını savunmaları, iki farklı cins olduğunu gözardı etmelerine neden olmuştur, ki aynı durum sosyalistler için de geçerli görünmektedir.

1980'lerde başlayan **siyah feminizm** ve **üçüncü dünya feminizmi**, beyaz kadınları, ırk, kültürel farklılık ve sömürge ilişkileri gibi önemli unsurları görmezden geldikleri için eleştirir. Bu gruptakiler her ne kadar, tüm kadınların erkekler tarafından bastırılmış durumda olduğunu kabul etseler de, üst sınıftakilerin, beyazların, zengin ülkedekilerin ve hâkim ırktakilerin ya da hâkim kültürdekilerin daha iyi durumda olduklarının kabul edilmesini istemektedirler. Siyah ve üçüncü dünya feministlerinin arasında da sosyalist feministler ve liberal feministler olduğu bilinmelidir.

⁵⁵ Flynn, ss. 313-321.

⁵⁶ Susan F. Parsons, "Feminist Challenges to Curriculum Design", *Studies in the Education of Adults*, Cilt 22, No.1, Nisan 1990, ss. 49-59.

Yapısal feminizm, kadının konumunu genelleştirmesi, evrenselleştirmesi ve erkeklerin inşa ettiği entelektüel geleneklere bağımlılığı açısından liberal feminizme benzetilmektedir.⁵⁷ Yapısal feministler, kadınları bir grup olarak genelleştirirken aynı zamanda iki cinsiyet arasındaki eşitsizliği de genelleştirir ve bu eşitsizliğin nedenini, tarihsel şartlar, sınıf farklılıkları ve aile kurumu gibi yapısal unsurlara bağlarlar. Liberal feministler de kimi zaman kadının ezilmişliğini tarihsel şartlara bağlamış olmalarına rağmen, aile kurumu onlar için her zaman korunması gereken önemli bir unsur olmuştur.

Yapısal feminizmde, kadın sorunlarının anlaşılması için erkeğin entelektüel geleneklerine bakılır. Ancak bu geleneklerde erkeğin etkinliği ve rolü sınırlı görülür, çünkü erkek de ekonomik, kültürel ve cinsel güçler tarafından kontrol edilmekte, dolayısıyla seçimleri ve eylemleri sınırlandırılmaktadır. Yapısal feminizmde de, liberal feminizmde olduğu gibi teknolojiye ve bilime önem verildiği görülmektedir. Örneğin kürtaj ve doğum kontrol yöntemleri kadının özgürleşme araçları olarak görülür.⁵⁸

Varoluşçu feminist teorinin temelinde kadının, birey olarak kendi benliğini oluşturması gerektiği görüşü bulunmaktadır. Varoluşçu felsefe, insanın doğayı aşabildiği ölçüde insan olduğunu ileri sürer. İnsanın amacı sadece yaşamak değil, üretmek, geleceği biçimlendirmektir. Varolan koşullara boyun eğmemeyi gerektirir. Bu felsefeden yola çıkarak, Simone de Beauvoir, kadınların kendilerini geliştirebilmeleri için akılcı yönlerini ve yeteneklerini güçlendirmelerini önerir.⁵⁹ Simone de Beauvoir'ın *The Second Sex* (İkinci Cins) adlı eseri Marxist kabul edilir. De Beauvoir, tarihten dışlanmış ve ev alanı ile sınırlandırılmış olan kadının ikinci cinsiyet, yani erkeğin "ötekisi" olduğunu ileri sürer. Beauvoir'ı yapısal feminist olarak nitelendirenler kadar, radikal ve varoluşçu olarak görenler de mevcuttur.⁶⁰

Farklılık Feminizmine (Difference Feminism) yaygın bir tür olmamakla birlikte, liberal feministleri eleştirmesi bakımından burada yer verilmiştir. Liberallere, kadın ve erkeğin aynı muameleye tâbi tutulması

⁵⁷ Flynn, ss. 313-321.

⁵⁸ Flynn, ss. 313-321.

⁵⁹ İmançer, s. 157.

⁶⁰ Cole, s. 39.

konusundaki görüşleri nedeniyle karşı çıkarlar. Farklılık feministlerine göre, kadın ve erkeğin aynı olması bir baskı formu hâline gelecektir. Liberal feminizmi tehlikeli bulur ve kadının farklılığının göz ardı edilmesinin, kadının erkek gibi hareket etmesini teşvik edeceğini ileri sürerler.⁶¹ Radikal feministlerle önemli benzerlikler göstermektedirler.

Kültürel Feministler de, liberal feministleri eleştirirler, çünkü bu gruptakiler, kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı olduklarını kabul ederek teorilerini kurarlar. Liberal feministlerin yaptığı gibi, kadınların kadınlık/kadınsı değerlerini inkar etmezler. Aksine bu değerlerin özellikle bugün ve özellikle de politika ve çevre için son derece önemli ve gerekli olduğunu ileri sürerler. Kültürel feministlere getirilen en büyük eleştiri ise, bazı değerlerin kadınların tabiatında olduğunu savunmaları nedeniyle, kadınların ezilmişliklerini destekleyen cinsiyet stereotiplerini önplana çıkarmalarıdır. Liberal feministler, kadınların sahip oldukları yeteneklerin doğalarında bulunduğunu değil, öğrenme yoluyla sonradan edinildiğini ileri sürerler. Bu görüşlerini desteklemek için, başlıca sorumluluğun çocuk bakımı olduğu düşünüldüğünde, bunu erkeklerin de sonradan öğrenebilecekleri örneğini verirler.⁶²

Radikal feministler temel vurguyu kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklara yaparlar. Bu bakımdan kültürel feministlere benzerler. Liberal feminizm konusunda ele alınması gereken en önemli grup radikallerdir. Çünkü zıt görüşlere sahip oldukları için her ikisinin de daha iyi anlaşılabilmesi açısından birlikte ele alınması aydınlatıcı olacaktır. Bu zıtlık o kadar belirgindir ki, radikal feminizm için illiberal feminizm de denilmektedir.⁶³

1970'li yıllardaki özgürleşme hareketinin bir parçası olarak görülen bu Anglo-Amerikan hareket, kişisel olanın siyasî olduğunu ileri sürerek, kürtaj, çocuk bakımı ve tecavüz gibi kişisel alandaki sorunlara eğilir.⁶⁴

⁶¹ Ortiz, ss. 523-531.

⁶² Jan Jiny Pettman, "Gender Issues", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, John Baylis ve Steve Smith (der.), Oxford University Press, New York, 1997, s. 487.

⁶³ Michael Weiss ve Cathy Young, "Feminist Jurisprudence: Equal Rights or neo-paternalism?", *Cato Policy Analysis No. 256*, 19 Haziran 1996.

⁶⁴ Flynn, ss. 313-321.

Radikal feministlerin amaçları liberallerden çok farklıdır, çünkü radikaller kadınlık bilincinin kuvvetli olduğuna inanırlar. Kadınların erkeklerden farklı ve kendilerine has özellikleri ve yetenekleri olduğundan yola çıkarak, kadına özgü değişik fırsatların yaratılması gerektiğini ileri sürerler. Bu noktada, radikallere göre, erkeklerin baskın fikirleri ve baskın gücü altında kalmamaları için, sadece “kadınlar için” ayrılmış alanlar olmalıdır. Örneğin kadın çalışmaları farklı bir disiplin olarak daha yaygın hale getirilmelidir. Kamusal alanda “kadın” olarak yer almak isteyen radikal feministler, kendilerinin farklı ve ayrı konumlarının teşvik edilmesi gerektiğini savunurlar.⁶⁵

Siyasî olarak eşitlikten yana olmakla birlikte, kadın erkek ayrımını savunurlar. Teorik açıdan ise, cinsiyetlerin özelliklerini ve farklılıklarını ön plana çıkarır. Burada cinsiyetlerin ayrı alanlarda bulunması savunulur.⁶⁶ Radikal feministler, kadınları erkeklerden, erkek değerlerinden, kimliğinden ve çıkarlarından farklı bir sosyal grup olarak tanımlayarak, kadın merkezli kavramların aranmasını ön plana çıkarırlar.⁶⁷ Özellikle kadının ortak kültürünün pozitif kısımlarına vurgu yaptığından kimi zaman kültürel feminizm olarak da adlandırılır.⁶⁸

Radikal feministlerin amacı kadınların erkeklerle eşit hak talep etmeleri değil, olumsuzluğu ve hatta kötülüğü simgeleyen erkek değerlerinin hâkim olduğu toplumu yıkmak ve değiştirmektir. Onlar için başlıca kavram patriarkidir. Erkek egemen toplumun yasal reformlarla dönüştürülmesi hedefini taşırlar.⁶⁹ Kadının kısıtlayıcı, geleneksel rollerinden kurtulması ve erkek dünyasına girmesi gerektiğini savunan liberal ya da yapısal feminizmden farklı olarak, radikal feminizmde erkek tarafından yaratılan yapıların hiyerarşik ve ezici olduğu vurgulanarak bu yapıların ortadan kaldırılması gerektiği ileri sürülür.⁷⁰ Liberaller kadın ile erkeği eşit hâle getirmeye çalışırken, radikallerin kadınları mümkün olduğunca erkek tarafından belirlenmiş

⁶⁵ Parsons, ss. 49-59.

⁶⁶ Anne Scott Soerensen, “The Question of Representation: Research in Gender and Education in Scandinavia”, *Gender & Education*, Cilt 4, No. 3, 1992, ss. 201-213.

⁶⁷ Cole, s. 49.

⁶⁸ Flynn, ss. 313-321.

⁶⁹ Weiss ve Young.

⁷⁰ Flynn, ss. 313-321.

geleneklerden ve uygulamalardan koparmaya çalıştıkları görülmektedir. Radikallerin amacı eşitlik değil, kadının erkek değerlerinden kurtulmasını sağlamaktır. Radikallere göre erkek merkezli değerler çatışma, rekabet, savaş, baskı ve üstünlük iken, kadınlık değerleri barış, sevgi, uzlaşma, hoşgörü, yumuşaklık ve nezaket şeklindedir.⁷¹ Liberal feminizmin eşitlik talepleri ile birlikte “erkek”e benzemeyi amaçlaması radikallerin görüşlerinin tam tersidir.

Radikal feminizmde bilim ve teknolojiye karşı çıkış görülür. Erkeğin sorunlarını bilim ve teknolojiyi kullanarak çözdüğünden hareketle, bilim ve teknolojinin geleneksel tanımı eleştirilir. Aslında kadının ayrı bir alanda bulunması, patriarki ile özdeşleştirilen yolsuzluktan da uzak olmasına, dolayısıyla kadının daha masum kalmasına neden olduğundan bir avantaj olarak kabul edilir. Radikal ve kültürel feministlere göre, kadının değerleri yaygın olsaydı dünya çok daha iyi bir yer olacaktı. Örneğin rekabet yerine işbirliğinin geçerli olduğu bir dünya bugünkü erkek egemen durumdan daha iyi olacaktır. Bu gruptaki feministlerin en uç kısmında lezbiyenler bulunmaktadır.⁷²

Radikal feministler kadının kadın oldukları için bir çok ayrıcalıktan faydalanmaları, erkeklerin ise ayrıcalıklarını terk ederek kadınlara bırakmalarını ileri sürmektedirler. Ancak bir çok kadın kocalarının, oğullarının ya da erkek kardeşlerinin erkeklerin nerdeyse her zaman “suçlu” konumunda bırakıldıkları bir yasal sistemde yaşamalarını istemeyecektir.⁷³

Postmodern Feminizm (postfeminizm) liberal, yapısal ve radikal feminizmleri eleştiren gelenekten gelmektedir. Feminist teorinin en son geldiği noktada post-modernizm vardır. Eleştirinin temelinde ise, diğer feministlerin kadınların kendi arasındaki farklılıklara yeterince vurgu yapmamaları bulunmaktadır. Bu farklılıklar, diğer feministlerin kadın kategorisi içinde orta sınıf beyaz kadınları temel alması nedeniyle gözden kaçırdıkları ırksal ve sınıfsal farklılıklardır. Postmodern feministlere göre cinsiyet, aslında sabit bir durum değil, akışkan bir kategoridir. Bu bakımdan, feminizme erkeklerden de dahil olabileceği bir kapı açılmıştır.⁷⁴

⁷¹ Ömer Çaha, “Feminizm”, *Siyaset*, Mümtaz’er Türköne (der.), Lotus, İstanbul, 2003, s. 565.

⁷² Flynn, ss. 313-321.

⁷³ Weiss ve Young.

⁷⁴ Flynn, ss. 313-321.

Liberal feminizmin liberalizmin bir versiyonu olması gibi, postfeminizm ya da postmodern feminizm de postmodernizmin bir versiyonudur. Dolayısıyla, postmodernizmin ilkeleri postfeminizme de yansımıştır. Evrensel değerleri kabul etmeyerek, yerellik, kültür gibi kavramları esas almaktadır. Düşüncenin ortaya çıkışında bütün kadınları kapsayabilecek bir kadınlık kategorisinin bulunmayışı inancı vardır. Beyaz Batılı kadınlarla, siyahlar ve Doğulular farklıdır. Bu bakımdan her birine farklı çözümler sunulmalıdır.

Postfeministlerin hatası, eleştirel teorinin dışına çıkamamış ya da çıkmamış olmalarıdır. Eleştirmekle sınırlı kalmakta, neredeyse hiçbir çözüm önerisi getirmemektedirler.

Liberal feministlerin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliği aile kurumuna yönelik düşünceleridir. Başta Marksist, radikal, yapısalcı ve sosyalist feministler olmak üzere, feministlerin hemen hemen bütün türleri aile kurumu ortadan kaldırılmadıkça, kadının özgürleşemeyeceğini ileri sürerler. Ancak, yine aileye önem veren Amerikan kültürünün etkisiyle liberal feministler, ailenin muhafaza edilmesinin gerekliliğinden bahsederler. Aile, kadın ile erkeğin eşit iş bölümü yaptıkları kurumdur.

Yaygın ve etkili olmak konusunda diğer feminizm türlerine göre daha fazla şansa sahiptir, çünkü sosyalizm ya da radikalizm gibi hareketler liberalizm kadar yaygın ve genel kabul görür değildir. Bugün için de liberal feminizm, en yaygın olduğu söylenen feminizm türüdür. Ancak postfeminizmin, feministler arasında giderek daha fazla yaygınlaşan kadın erkek farklılığına vurguyu pekiştirdikleri için önem kazanmakta olduğu söylenebilir.

LİBERALİZM – FEMİNİZM ÇELİŞKİSİ

Liberal feministler her ne kadar liberal teorinin etkisinde kalmış gibi görünse de aslında feminizm ile liberal teorinin orijinalinde önemli sorunlar olduğu görülmektedir.

Bu çelişkinin başında, 17. yüzyılda ortaya çıkan doğal haklar kavramı bulunmaktadır. Çünkü kadınlar başlangıcından itibaren, söz konusu doğal haklar kavramı çerçevesindeki eşitlik anlayışının dışında kalmış/bırakıl-

mışlardır. Bir başka ifadeyle, doğal haklar doktrininin erkek teorisyenleri, kadınları bu haklara dahil etmemişlerdir.

Feminizm tartışmasındaki en önemli noktalardan biri özel alan ve kamusal alan ayırımıdır. 19. yüzyıl liberal teori anlayışında özel alan denilen ev hayatı/ev içi, bireylerin toplumsal ilişkilerden ve devlet müdahalesinden bağımsız olarak özgür kalabilecekleri alan şeklinde tanımlanmıştır. Çalışma hayatı, ticaret, politika gibi konuları kapsayan kamusal alanda ise, devlet çeşitli düzenlemeler yapabilmektedir. Bir başka ifadeyle, devlet müdahalesi “dışarı” ile sınırlandırılmış, “içeri”de bireyler/erkekler tamamen özgür bırakılmışlardır. Böylece özel alan erkeklerin özgürlük alanı haline gelmiştir. İşte liberalizm ile feminizm çelişkisi bu ayırmada yer almaktadır. Kadınların maruz kaldıkları ayrımcılık ve eşitsizlikler, liberal teorinin yaptığı kamusal alan ve özel alan ayırımına dayandırılmaktadır.⁷⁵

Liberal teorisyenlerin ortak düşüncesi, kadının kocasının himayesinde aileye ait olduğu fikridir. 17. ve 18. yüzyıllarda kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu varsayımı evrenselleşmiştir.⁷⁶ Özellikle evlilik ile birlikte kadının varlığı ortadan kalkıyordu. Evli bir kadın, kocası ile yasal olarak tek insan kabul ediliyordu. Kadının tüm yaşamı, kocasının kanatları ve himayesi altında gerçekleşiyordu.⁷⁷

Her ne kadar kadınların haklarını savunmak için liberal ve demokratik teoriden yola çıkılmış olsa da, bu teorilerde kadınlara yer olmaması ironik görünmektedir. Liberalizmin önde gelen teorisyenlerinden Locke ve Rousseau gibi “tüm insanlar” için eşitliği ve özgürlüğü savunan teorisyenler “tüm insanlar”ın içine kadınları dahil etmemişlerdir.

Liberal teorisyenler, kadının yaşamının aile ile sınırlı kalması yönünde hemfikirler. John Locke’un tüm insanlar için eşitliği ve bağımsızlığı savunduğu bir gerçektir. Ama ne yazık ki tüm insanların içine kadınlar dahil değildi. Kadınların, rasyonalitesi bulunmayan insanlar olduklarını ileri sürerek vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldıklarını savunan Locke’a göre

⁷⁵ Yeşim Özer Dal.

⁷⁶ İmançer, s. 153.

⁷⁷ Donovan, s. 4.

kadınların rasyonaliteden yoksun olmaları tabiatlarına bağlıydı ve bu nedenle hiç bir zaman kamusal alanda yer alamazlardı.⁷⁸

Liberal felsefe, bireylerin sosyal şartlanma ile değil tabii şartlarla biçimlendiğini iddia eder. Kadını da farklı kabul ettiği gibi, kadın tanımını sadece erkek üzerinden yapar. Kadınların rasyonel bireyler olarak erkeklerle birlikte var olması şeklindeki bir görüşün liberalizm içinde yeri yoktur.⁷⁹

Liberal feminizmin teorisinin temellerinden birinde faydacılık bulunmasına rağmen, bu ilkede de kadınların erkeklerle eşit haklarından bahsedilmemiştir. Sosyal sözleşme ise zaten kamusal alan ve özel alan ayrımı yaparak kadının yaşam alanını sınırlandırmıştır.

David Hume, “evdeki doğal yönetici erkektir”, Rousseau “kadınlar kamusal hayat için uygun değildirler”, August Comte, “kadınların beyinleri erkeklerinkinden daha küçüktür” şeklindeki sözleri ile kadınların konumlarına dair düşüncelerini dile getirmişlerdir. Liberal feministlerden kabul edilen J.S.Mill’in babası James Mill, kadınların haklarının en iyi erkekler tarafından korunacağını ileri sürmüştür.⁸⁰

Liberal feminizmdeki önemli çelişkilerden bir tanesi devlet müdahalesi ile ilgilidir. Devlet müdahalesi kadınların yaşam koşullarının yükseltilmesi için gerekli görülmektedir. Liberal feministler, kadınların konumlarının düzeltilmesi için devletin önlemler almasının kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır. Çünkü liberal feministlere göre, liberal devletin tarafsızlığı, erkeklerin gücünü ve özgürlüklerini artırırken, kadınlara daha güçsüz kılmaktadır.⁸¹ Kadın erkek arasındaki ücret farkının ve iş piyasasındaki ayrımcılığın sebebi, kadınların çocuk bakımı konusunda erkeklerden daha fazla sorumluluğu almasının beklenmesidir. Bu durumda devletin doğrudan veya iş verenlere zorunluluk getirerek annelere çocuk bakımı konusunda kolaylıklar sağlanması istenmektedir.⁸² Feminist anlamda devlet erildir. Çünkü yasalar kadınları

⁷⁸ Donovan, s. 5.

⁷⁹ Whelehan, ss. 28, 29.

⁸⁰ Nye, ss. 6, 8, 9.

⁸¹ Yeşim Özer Dal

⁸² David Conway, *Serbest Piyasa Feminizmi*, M. Bahattin Seçilmişoğlu (çev.), Liberte, Ankara, 2000, s. 41.

erkeklerin gördüğü şekilde görürler. Liberal devlet toplumsal normları, erkek cinsinin çıkarları doğrultusunda oluşturur.⁸³ O halde, kadınların konumlarını düzeltmek amacıyla müdahale edecek olan devlet de “erkeksi” özelliklere sahip bir varlık olarak müdahalede bulunacaktır.

Serbest piyasa feminizmi, modern feministlerin eşitlik ve kadınların durumlarının iyileştirilmesi amacıyla savundukları devlet müdahalesini pahalı, gereksiz, etkisiz hatta zararlı görmektedir. Çünkü kadınların büyük çoğunluğunun çocuklarına bakmak istedikleri gerçeğinden yola çıkarak, kadınlara bu haktan mahrum bıraktığını ileri sürmektedir. Serbest piyasayı eşitsizliklere rağmen savunmakta, kadınların düşük ücretli işleri kendilerini gösterebilmeleri için kabul etmeleri gerektiğini, zaten kadınların kendi işlerini kurabilecekleri, ağırlıklı olarak kadınların çalıştığı firmalar oluşturulabileceği imkanlar tanınacağını iddia etmektedir.⁸⁴

LIBERAL FEMİNİZME GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Liberal feminizme getirilebilecek en büyük eleştiri, onların eşitlik anlayışı çerçevesinde erkeklere benzemeye çalışmaları olmalıdır. Cinsiyet farklılıklarını hiçbir zaman değerlendirmemiş, göz ardı etmiş ya da kabul etmemiş olan liberaller, amaçlarını “erkeğe benzemek” olarak kurdukları için eleştirilebilirler. Eşitlik anlayışını Okin, “cinsiyetsiz bir gelecek gerçek anlamda adil olacaktır” şeklinde açıklamıştır. Liberallerin eşitlikten kastettikleri aslında “aynılık” olmaktadır. Sorunların en büyük bölümü de buradan kaynaklanmaktadır.⁸⁵ Erkek egemen yaşam biçiminin ve erkek değerlerinin benimsenmesini amaç edindiği için, bu amacın gerçekleşmesi, kadınların kadınlara özgü özelliklerinin en azından bir kısmının sonu anlamına gelmektedir. Üstelik, kadınların biyolojik farklılıklarının göz ardı edilmesi nedeniyle teori, yanılgılara da düşmektedir. Örneğin kadınların çocuk sahibi olmaları, onları iş hayatında erkeklerin gerisinde bırakmaktadır. Ve bu alanda

⁸³ Catharine A. MacKinnon, *Feminist bir Devlet Kuramına Doğru*, Türkân Yöney ve Sabir Yücesoy (çev.), Metis, İstanbul, 2003, s. 188.

⁸⁴ David Conway, *Serbest Piyasa Feminizmi*, M. Bahattin Seçilmişoğlu (çev.), Liberte, Ankara, 2000, ss. 56-58.

⁸⁵ Judith Evans, *Feminist Theory Today An Introduction to Second-Wave Feminism*, Sage, Londra, 1995, s. 39.

yasal olarak sağlanan tam eşitlik hiçbir işe yaramamakta ya da kadının aleyhine gerçekleşmektedir. Liberallerin bu sorunun üstesinden gelememelerinin nedeni, çıkış noktasında biyolojik farklılıkları göz ardı etmeleridir. Benzerlik anlayışı, kadınların varolan sisteme tam anlamıyla entegre olabilseler dahi, bunun kurtuluşlarını sağlamak için yeterli olmayacağı ileri sürülerek eleştirilmiştir. Bu eleştiriyi yapanlara göre asıl yapılması gereken, mevcut toplumsal koşulları sorgulayarak farklılıkları dikkate alan yeni bir anlayışla kamusal alanın dönüştürülmesidir.⁸⁶

Liberal feministlerin cevabını tam olarak verememiş oldukları bir nokta, kadın ve erkek arasında ruhsal ve ahlakî açıdan fark bulunup bulunmadığıdır. Bazı liberaller, kadın erkek arasındaki farkların çok küçük olduğunu ve sebebinin kadın ve erkek cinsinden değil, içinde bulunulan koşullardan kaynaklandığını ileri sürmektedirler.⁸⁷ Kadınların sırf kadın oldukları için daha farklı dünya görüşlerinin bulunduğu, daha çok radikaller tarafından dile getirilmektedir. Düşünme biçiminde farklılıklar bulunduğunu kabul edilen Wollstonecraft ve J.S.Mill gibi kimi liberal feministler, mevcut farklılıkların eğitim ile giderilebileceğini ileri sürerler. Bu bağlamda iki eleştiri yapılabilir. Birincisi, eğitim fırsatından çevre veya aile baskısı ya da malî durumları nedeniyle faydalanamayanların konumlarıdır. İkincisi ise, bu farklılığın giderilmesine verilen büyük önemin işaret ettiği kimi noktalardır. Burada işaret edilen, kadınların mutlaka erkeklere benzemeleri gerektiğidir. O halde, erkekler baştan üstün olarak kabul edilmektedir.

Siyasî düzeyde “fırsat eşitliği”, teorik düzeyde ise “aynılık” savunucuları olan liberal feministlerin asıl çabası, erkek dünyasına girebilmek ve bu dünyaya entegre olabilmektir. Bunun için kadınların öncelikle erkeklerin seviyesine “çıkabilmeleri” ve erkek standartlarını “yakalayabilmeleri” gerektiğine inanırlar. Bu noktada erkeğin yüceltildiği ve kadının aşağı görüldüğü dikkat çekmektedir.⁸⁸ Erkeğin üstünlüğünü baştan kabul eden liberal feministler, amaçlarının bu üstünlüğe erişmek olduğunu savunurlar. Erkeklerin dünyasına

⁸⁶ Yeşim Özer Dal.

⁸⁷ İmançer, s. 154.

⁸⁸ Anne Scott Soerensen, “The Question of Representation: Research in Gender and Education in Scandinavia”, *Gender & Education*, Cilt 4, No. 3, 1992, ss. 201-213.

girmek için ise, kadının da erkek gibi olması gerektiğini ileri sürerler. Bir başka ifadeyle, kadınlar kadın olarak kabul edilmezler, hiçbir hakka sahip olamazlar.

Mill’in, “...üst düzey toplumsal görevlerin insanlığın yarısını oluşturan kişilere salt doğumdan gelen ‘talihsizlikleri’ nedeniyle tüm yaşam boyu kapalı tutulması söz konusu olamaz...”⁸⁹ şeklindeki sözlerinden kadın olmanın “kötü, istenmeyen bir durum” olarak kabul edildiği görülmektedir. Kadın olmayı bir “talihsizlik” olarak nitelendiren Mill’in, aslında erkeklere benzemeyi amaç edinmiş olan tüm liberallerin görüşünü yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Liberaller her ne kadar eşitlik üzerinde durmuşlarsa da, bu eşitlik sadece orta sınıfın sorunları ile sınırlı olmuş, ırksal ve sınıfsal eşitsizlikler gözardı edilmiştir. Onların öngördükleri eşitlik anlayışı, kadınları, benzemeye çalıştıkları “beyaz, burjuva, rasyonel, erkek” prototipi ile sınırlandırmış olması bakımından eleştirilmektedir.⁹⁰

Faydacılığın temelinde bireyciliğin bulunması, insanların hesapçı ve birbirlerinden bağımsız olmaları görüşünün bulunması, erkek bakış açısını yansıttığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Çünkü bu sayılan özellikler kadınlara değil erkeklere aittir. O halde bu görüşe göre, faydacılık feminist teorinin temelini oluşturamaz.⁹¹

Liberal feminizmin savunduğu eşitliğin, kadınlara hiçbir pozitif ayrımcılık yapılmamasını gerektirmesi sorunlu görünmektedir. Kadın ile erkeğin fiziksel/biyolojik açıdan hiçbir zaman eşit olmasının mümkün olmadığından hareketle, her alanda eşitliğin savunulması da beraberinde sorunlar getirebilecektir. Bu bakımdan eşit muamele eşit sonuçlara sebep olmayacak, eşit getiriler söz konusu olmayacaktır. Kimi feministler tarafından, kadınların iş hayatlarında ön yargılar nedeniyle erkeklerle tamamen eşit olamamalarının önüne geçilmesi için kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık dahi savunulur.⁹² Kadınların bedenleri ve annelikleri özel bir muameleyle tâbi

⁸⁹ Mill, s. 169.

⁹⁰ Yeşim Özer Dal.

⁹¹ Bryson, s. 59.

⁹² Bryson, s. 164.

tutulmadığı için, liberal feminizmin, aslında kadınların bir çoğu için tercih edilebilecek bir tür olduğu tartışmalı görünmektedir.

Liberal feminizm, kadınların erkeklerin yaptığı işleri erkeklerle aynı ücreti alarak yapması gerektiğini savunurken, aslında “kadın hakları”nı ihmal ettiği söylenebilir. Bunun en basit örneğini, hamile kadınların erkeklerle eşit olmasını savunmalarında görmekteyiz. Çocuk bakımını erkeğin de üstlenmesi gerektiğini söylemelerine rağmen çocuğun taşınması ve beslenmesi konularında erkeğin de dahil olması biyolojik bakımdan mümkün değildir. Liberallerin kamusal alan ve özel alan ayırımı ile beden ve zihin ayırımını göz ardı etmiş oldukları ileri sürülebilir.

Bir başka eleştiride, liberal feminizmin geleneksel aile anlayışını yerle bir edebileceği ileri sürülmüştür. Çünkü kadın ile erkeğin rollerinin kesin çizgilerle ayrılmış olduğu geleneksel düzenin aksine, liberal feministler, çocuklar da dahil olmak üzere ailedeki herkesin birer “şahıs” olduğundan yola çıkarak, tüm aile bireylerinin erkeğin sahip olduğu haklara sahip olması gerektiğini savunurlar.⁹³ Halbuki liberal feminizmin, aile kurumunu en fazla korumaya çalışan feminizm türü olduğu belirtilmelidir. Aile kurumunun desteklenmesi, kapitalizmin etkili bir şekilde işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan bir kurum olması nedenine bağlanmaktadır.⁹⁴

Liberal feminizme getirilen eleştirilerden biri, eşitsizliği ortadan kaldırmak için siyasî, yasal ve eğitim reformlarını gerçekleştirmek için doğrudan ve radikal tedbirler almamaları olmuştur.⁹⁵ Çünkü yukarıda da değinildiği gibi, liberal feminizme göre reformlar, yasal yollarla ılımlı bir süreç içinde gerçekleştirilmelidir. Ancak başka eleştirilerde feministlerin genellikle “militan” ve “yıkıcı” olmakla suçlandıklarına da rastlanmaktadır.⁹⁶

Liberal feministler, mevcut sosyo-ekonomik durumda yaşanan sorunlara çözüm üretemediklerinden, ayrıca kadınların olumsuz koşullarına etkisi bulunan

⁹³ Ortiz, ss. 523-531.

⁹⁴ Whelehan, s. 38.

⁹⁵ Twomey, ss. 129-139.

⁹⁶ Parsons, ss. 49-59.

başka sosyal ve kültürel nedenlere de yeterince yer vermediklerinden de eleştirilmişlerdir.⁹⁷

Kadınların iş hayatından ya da kamu alanından dışlanmasına bir son vermeyi amaçlayan, kadınların erkeklerle her alanda eşit haklara sahip olmaları gerektiğini düşünen liberal feministler, kadınların da erkekler gibi orduya girebilme ve hatta savaşa katılabilmeye gibi haklarının bulunması gerektiğini savunurlar. Çünkü onlara göre, vatandaşlık haklarından tam olarak faydalanabilmenin içinde ülke için savaşmak da dahildir. Liberal feministlerin bu görüşleri diğer feministler tarafından fazlasıyla eleştirilmelerine neden olmuştur. Çünkü kadınların erkeklerle her alanda ve tam anlamıyla eşit haklara sahip olmaları, diğer feministlere göre kabul edilemezdir. Onlara göre erkeksi/maskülen kurumlarda erkeklerle eşit olmaya çalışmak yerine, kurumların kadınsılaştırılması (*woman friendly*) başlıca amaç olmalıdır.⁹⁸

SONUÇ

Liberal feminizm, pek çok feminizm türünden biri ve belki de bir zamanların en yaygını olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik, liberalizmi temel alarak ortaya çıkması, üstelik hem birinci hem de ikinci dalga feminizmlerin içinde bulunması bakımından en çok çalışılmış ve eleştirilmiş feminist teorilerdendir.

Liberal feministlerin, ortaya çıktıktan sonra kendi içlerinde çeşitli dönüşümler geçirdikleri, örneğin taleplerini artırdıkları, alanlarını genişlettikleri görülmektedir. Ancak teori geliştikçe beraberinde pek çok sorun, pek çok cevabı bulunmamış ya da aranmamış soru ve kendi içinde ya da temel aldığı liberal teori ile pek çok çelişkisi ortaya çıkmıştır. Örneğin, Zillah Eisenstein'a göre liberal feminizm dönüşüm geçirmektedir ve bugün kendisine temel alabileceği bir teoriden yoksun durumdadır.⁹⁹

⁹⁷ Whelehan, s. 37.

⁹⁸ Pettman, s. 487.

⁹⁹ Bu konuda ayrıntılı ve teorik bir çalışma için bkz. Zillah R. Eisenstein, *The Radical Future of Liberal Feminism*, Northeastern University Press, Boston, 1986.

Bu çalışmada, liberal feminizmin çelişkileri, bu teoriye getirilen eleştiriler ve kendi içindeki sorunları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Teorinin en zayıf noktası, Wollstonecraft ya da Taylor gibi kadın feministlerin de katkılarına rağmen, kuvvetli bir erkek bakış açısı yansıtması olmuştur. Erkeklerin üstünlüğünün baştan kabul edilerek, kadınların kendilerine özgü özelliklerinden eğitim yoluyla "kurtularak", mükemmel kabul edilen erkek dünyasına entegre olmalarının amaçlanması en tartışmalı iddiası olmuştur.

Liberal feminizmin, Amerikan kültürünün önemli ölçüde etkisi altında kaldığının da iddia edildiği çalışmada, ilk feministlerden olmaları nedeniyle yaygın olması ve ciddi başarılar elde etmesi göz ardı edilmemiştir. Kadınların oy hakkına kavuşması bir yana, özellikle profesyonel yaşlarının gelişmesi ve iş hayatında etkili olabilmelerini liberallere borçlu oldukları vurgulanmıştır. Ancak yine bu çerçevede, iş hayatında yasalarla engellenemeyecek ayrımcılıklarla karşılaşmalarının önüne geçilemediği de belirtilmiştir.

Her ne kadar bir çok çalışmada hâlâ liberal feminizmin en yaygın feminizm türü olduğu ileri sürülse de, postfeministlerin özellikle son dönem literatürde daha etkili oldukları göze çarpmaktadır. Kadınların serbest piyasa ekonomisinin dışında kaldıkları, eşitsizliklerin yüksek olduğu dönemde rağbet görmüş olsa da, biyolojik farklılıkları göz ardı etmesi ve kadınsılığı, vazgeçilmesi gereken bir özellik olarak göstermesi nedeniyle, liberal feminizmin bugünkü kadınlar tarafından daha az destek görmesi söz konusudur. Bugün, kadınların ayrımcılık mücadeleleri hâlen devam etmekle birlikte, kadınsı özelliklerinden vazgeçmeyi düşünmedikleri daha yaygın bir görüş olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- BRYSON, Valerie: *Feminist Political Theory An Introduction*, Macmillan, Houndmills, 1992.
 COLE, Diana: "Threads and Plaits or an Unfinished Project? Feminism(s) Through the Twentieth Century", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 5, No. 1, 2000.

- CONWAY, David: *Serbest Piyasa Feminizmi*, M. Bahattin Seçilmişoğlu (çev.), Liberte, Ankara, 2000.
 ÇAHA, Ömer: "Feminizm", *Siyaset*, Mümtaz'er Türköne (der.), Lotus, İstanbul, 2003.
 DONOVAN, Josephine: *Feminist Theory The Intellectual Traditions of American Feminism*, 4. Baskı, Continuum, New York, 1988.
 EISENSTEIN, Zillah R.: *The Radical Future of Liberal Feminism*, Northeastern University Press, Boston, 1986.
 EVANS, Judith: *Feminist Theory Today An Introduction to Second-Wave Feminism*, Sage, Londra, 1995.
 FLYNN, Elizabeth A.: "Emergent Feminist Technical Communication", *Technical Communication Quarterly*, Cilt 6, No. 3, Yaz 97.
 FRASER, Nancy: "Cinsiyet Eşitliği ve Refah Devleti: Sanayi Sonrası Bir Düşünce Girişimi", *Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, Seyla Benhabib (yayına hazırlayan), Zeynep Gürata, Cem Gürsel (çev.), Demokrasi Kitablığı, İstanbul, 1999.
 İMANÇER, Dilek: "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu Batı*, Yıl 5, Sayı 19, Mayıs Haziran Temmuz 2002.
 MACKINNON, Catharine A.: *Feminist bir Dvlet Kuramına Doğru*, Türkân Yöney ve Sabir Yücesoy (çev.), Metis, İstanbul, 2003.
 MILL, John Stuart Mill: "Kadınların Köleleştirilmesi", *Özgürlük Üstüne*, Alime Ertan (çev.), Genişletilmiş İkinci Baskı, Belge, İstanbul, 2000.
 NYE, Andrea: *Feminist Theory and the Philosophies of Man*, Routledge, Londra ve New York, 1988.
 ORTIZ, Daniel R. Ortiz, "Feminisms and the Family", *Harvard Journal of Law & Public Policy*, Cilt 18, No. 2, Yaz 95.
 ÖZER DAL, Yeşim: "Liberal Eşitlik Anlayışı ve Ulusal Mekanizmalar", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, No. 7, 2001.
 PARSONS, Susan F.: "Feminist Challenges to Curriculum Design", *Studies in the Education of Adults*, Cilt 22, No.1, Nisan 1990.
 PETTMAN, Jan Jiny: "Gender Issues", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, John Baylis ve Steve Smith (der.), Oxford University Press, New York, 1997.
 RING, Jennifer: *Modern Political Theory and Contemporary Feminism A Dialectical Analysis*, State University of New York Press, Albany, 1991.

- ROTHMAN, Barbara Katz: "Recreating Motherhood", *New Perspectives Quarterly*, Cilt 7, No. 1, Kış 90.
- SOERENSEN, Anne Scott: "The Question of Representation: Research in Gender and Education in Scandinavia", *Gender & Education*, Cilt 4, No. 3, 1992.
- TWOMEY, Jane L.: "May Craig Journalist and Liberal Feminist", *Journalism History*, Cilt 27, No. 3, Sonbahar 2001.
- WEISS, Michael ve Cathy Young: "Feminist Jurisprudence: Equal Rights or neo-paternalism?", *Cato Policy Analysis No. 256*, 19 Haziran 1996.
- WHELEHAN, Imelda: *Modern Feminist Thought From the Second Wave to 'Post-Feminism'*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995.
- YAYLA, Atilla: *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998 Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.